

DOI 10.31558/2519-2949.2025.3.19

УДК 341.24:327](477:479)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-2078-8135>

Назаренко І. О., Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ АРКТИКИ ЯК ПРОСТОРУ ГЕОПОЛІТИЧНОГО СУПЕРНИЦТВА

Арктика дедалі частіше фігурує як простір інтенсивної геополітичної взаємодії, що супроводжується зростанням інтересу з боку провідних держав і транснаціональних акторів. Якщо впродовж тривалого історичного періоду регіон сприймався як периферійна, малодоступна й маргіналізована зона, то у XXI столітті він дедалі чіткіше окреслюється як стратегічний простір, у якому переплітаються інтереси у сферах безпеки, природних ресурсів, транспорту, екології та міжнародного символічного престижу. Потепління клімату та танення льодовиків сприяли відкриттю нових судноплавних маршрутів, уможливили доступ до раніше недоступних енергетичних ресурсів, а також привели до загострення конкуренції за політичний контроль над окремими арктичними зонами. Арктика стає ареною, де конфігурація глобальних і регіональних сил не лише відображається, але й активно формується. У цьому контексті зростає наукова потреба у виробленні концептуального та методологічного підґрунтя для адекватного аналізу динаміки арктичного суперництва. Наявні дослідження демонструють фрагментарність і теоретичну розпорошеність, що ускладнює формування цілісного наукового підходу. Саме тому метою даної статті є систематизація ключових теоретико-методологічних підходів до аналізу Арктики як простору геополітичного суперництва та оцінка їхньої евристичної спроможності в умовах сучасної трансформації міжнародної безпекової архітектури. Дослідження ґрунтується на міжпарадигмальному підході, який поєднує положення класичної геополітики, неореалізму, геоелектроніки та критичної геополітики. Кожна з цих парадигм має свою пояснювальну логіку, пропонує специфічний інструментарій та фокусує увагу на різних акторах, мотиваціях і рівнях аналізу. Так, класична геополітика зосереджується на просторовому контролі, неореалізм — на балансі сил та конфліктогенності середовища, геоелектроніка — на конкурентному доступі до ресурсів і логістиці, а критична геополітика — на дискурсивних репрезентаціях і ідеологічних наративах. У роботі розглянуто, як ці підходи інтерпретують політичну природу арктичного простору, визначають типи акторів та логіку їхньої поведінки, а також дають змогу описати багаторівневі прояви суперництва в регіоні — від прямих територіальних претензій до символічної боротьби за право визначати порядок денний. Окрема увага приділена методологічним викликам, що виникають під час аналізу арктичної тематики: йдеться про гібридність просторової структури регіону, правову невизначеність юрисдикції, обмежений доступ до стратегічної інформації, деградацію багатосторонніх інституцій співпраці, а також специфіку дискурсивного конструювання Арктики як «особливого» геополітичного простору з міфологізованим статусом «глобального заповідника» чи «форпосту майбутнього». У результаті дослідження сформульовано аналітичну рамку, що враховує міждисциплінарний характер арктичного виміру, його динамічність, поліцентричну структуру та зростаючу роль у конфігурації нового глобального порядку.

Ключові слова: Арктика, геополітичне суперництво, теорія геополітики, методологія, безпека, міжнародні відносини.

Постановка проблеми. На початку XXI століття Арктичний регіон зазнає кардинальної трансформації: з географічної периферії, що тривалий час асоціювалася з міжнародною співпрацею та «винятковим статусом миру», він перетворюється на багатовимірний простір стратегічного суперництва. Цей процес зумовлений низкою факторів — таненням льодовиків, відкриттям нових транспортних шляхів, посиленням конкуренції за ресурси та нарощуванням військової присутності з боку ключових держав. Арктика стає об'єктом стратегічного інтересу з боку США, Росії, Китаю,

Канади, Норвегії та інших акторів, що актуалізує питання аналізу її геополітичної ролі у змінній глобальній конфігурації. Попри інтенсивне зростання академічної уваги до Арктики, більшість наявних досліджень зосереджені переважно на прикладних вимірах — міжнародному праві, безпеці, екології, ресурсній географії тощо. Водночас системна теоретична й методологічна рефлексія щодо самої природи арктичного суперництва залишається недостатньо розробленою. Відсутність цілісної концептуальної рамки, яка б дозволила інтерпретувати багатовекторні процеси в Арктиці, створює наукову лакуну, що ускладнює як аналітичне прогнозування, так і формування обґрунтованих рішень на рівні міжнародної політики. У цьому контексті постає потреба в переосмисленні застосовуваних парадигм геополітичного аналізу — з урахуванням специфіки арктичного простору як гібридного, динамічного та символічно навантаженого середовища. Постановка проблеми полягає у необхідності критичного перегляду існуючих теоретико-методологічних підходів до вивчення Арктики як особливої форми просторової конкуренції, що поєднує класичні ознаки геополітики з новими формами м'якої, економічної та символічної сили.

Метою дослідження є визначення та систематизація основних теоретико-методологічних підходів до аналізу Арктики як геополітичного простору, охопленого міжнародним суперництвом. Такий підхід дозволяє окреслити аналітичну рамку для подальших міждисциплінарних досліджень динаміки арктичного регіону в контексті глобальної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років дослідження Арктики як геополітичного простору активізувалося в контексті зростання міжнародного суперництва. Водночас теоретико-методологічна база таких студій залишається розпорошеною. Більшість наукових праць зосереджені на прикладному аналізі зовнішньої політики держав, без формування цілісної аналітичної рамки. У роботах Л. Хейнінена [13, с. 13–25] та І. Брозана з колегами [2, с. 173–175] Арктика постає як простір співпраці, що історично функціонував поза зоною військово-політичної конфронтації. Проте після 2014 р. ця парадигма поступово змінюється: у працях М. Байерса [3, с. 33–34] та Г. Конлі (CSIS) [8, с. 12–18; 7] підкреслюється посилення мілітаризації регіону та конкуренції між провідними гравцями — США, Росією, Китаєм. Геоекономічний підхід представлений у дослідженнях М. Б'єрка та С. Сміта [1, с. 6–12], які аналізують економічні інструменти впливу в Арктиці, зокрема інфраструктурну експансію Китаю. Водночас критична геополітика у працях С. Далбі [9, с. 281–282] фокусує увагу на тому, як дискурси та образи формують уявлення про Арктику як безпечну або конфліктну зону. Попри розмаїття підходів, спільною проблемою більшості досліджень є їхній фрагментарний характер, а також недостатня інтеграція між теоретичними школами. Це вказує на актуальність формування комплексної методологічної рамки для аналізу арктичного суперництва.

Виклад основного матеріалу. Вивчення Арктики в межах геополітичного дискурсу неможливе без чіткого методологічного інструментарію. Хоча Арктичний регіон довгий час залишався периферійним у глобальному вимірі, зростання інтересу до нього з боку держав, корпорацій і транснаціональних структур зумовило потребу в осмисленні цієї території як простору сили. При цьому традиційні геополітичні моделі, розроблені здебільшого для аналізу сухопутних масивів і стабільних систем міжнародних відносин, не завжди адекватно відображають динаміку змін у полярному регіоні. У цьому розділі розглянуто чотири основні теоретичні підходи, які, у різному ступені, використовуються для інтерпретації геополітичної логіки Арктики: класичний, неореалістичний, геоекономічний та критичний.

Класична геополітика бере свій початок у працях Г. Мекіндера та К. Хаусгофера, які розглядали політичну силу як похідну від географічного положення. Центральним у цьому підході є просторовий детермінізм: хто контролює ключові території — той контролює і хід історії. У знаменитій концепції «Heartland» Мекіндер визначав центр Євразії як опорну зону для глобального домінування [15, с. 421–423]. Попри те, що Арктика безпосередньо не входила до цього ядра, її значення зросло у ХХІ столітті, коли льодовий покрив почав танути, відкриваючи нові морські шляхи та доступ до ресурсів. Сучасні інтерпретації класичної геополітики — зокрема в працях С. Коена — розглядають Арктику як «периферійне серце» світу, важливе для утримання балансу між континентальною Євразією та Північною Атлантикою [6, с. 103–107]. У цьому контексті держави намагаються просторово «зайняти» Арктику — шляхом декларацій суверенітету, позначення шельфових меж, будівництва баз тощо.

Неореалізм, як оновлена форма класичного реалізму, фокусується на структурі міжнародної системи та балансі сил. К. Волтц і Г. Моргентау виходили з припущення, що держави діють у

анархічному середовищі, керуючись прагненням до безпеки та впливу. У цьому підході Арктика постає не як унікальний простір, а як чергове поле боротьби за статус і виживання [8, с. 10–18]. Відповідно, поведінка Росії у регіоні — відновлення військової інфраструктури, заяви про «національні інтереси» у Північному морі, супровід іноземних суден — тлумачиться як прагнення не допустити зміщення балансу на користь НАТО. Аналогічно, стратегічні документи США (зокрема Arctic Strategy, 2022) чітко формулюють арктичний вектор як один із напрямів стримування потенційних супротивників. Неореалістичний підхід дозволяє пояснити мотивації основних гравців, але часто ігнорує економічну, символічну чи екологічну складову. Геоекономіка як концепція впливу через ринки, інфраструктуру та інвестиції була сформульована Е. Луттваком у 1990-х роках [14, с. 17–23]. Її суть полягає в тому, що у світі після холодної війни домінування досягається не шляхом прямої агресії, а через контроль над логістикою, потоками ресурсів та критичними інфраструктурами. У випадку Арктики це означає змагання за інвестиції у порти, залізничні гілки, рудники та морські шляхи. Найяскравіше ця логіка проявляється у стратегії Китаю, що декларує себе «близькоарктичною державою» та просуває концепцію «Полярного шовкового шляху». Китай інвестує у розробку родовищ, порти Ісландії, Гренландії, бере участь у спільних проєктах на Ямалі [1, с. 6–12]. Геоекономіка пояснює, як недержавні інструменти та економічна міць трансформуються у геополітичний вплив без відкритого конфлікту. Критична геополітика, яка сформувалась під впливом постструктуралізму, зосереджується не на просторових чи силових структурах, а на дискурсах і репрезентаціях, які формують уявлення про простір. С. Далбі, Д. Кемпбелл, К. Доддс доводять, що геополітичні уявлення створюються через тексти, карти, мови політиків і медіа [9, с. 280–285; 10, с. 205–210]. Арктика у цій парадигмі не є «просто регіоном», а — сконструйованим образом: «остання межа», «простір миру», «глобальний резерв» тощо. Саме ці уявлення часто визначають легітимність державних стратегій, наприклад — встановлення титанових прапорів на дні Льодовитого океану або називання маршрутів «національними». Критична геополітика дає змогу зрозуміти, як створюється символічна влада над простором, і як через неї відбувається конкуренція. Узагальнюючи, можна зазначити: жодна з розглянутих парадигм не є вичерпною у поясненні динаміки арктичного суперництва. Класика дає просторову основу, реалізм — силову мотивацію, геоекономіка — інструменти впливу, критична геополітика — логіку репрезентацій. Тому міжпарадигмальний синтез є оптимальним підходом до вивчення Арктики як багатовимірного простору, що одночасно перебуває в полі сили, капіталу, дискурсу та права.

Геополітичне значення Арктики у XXI столітті зросло до рівня, що дозволяє розглядати її як самостійний регіон конкуренції глобального масштабу. Відкриття доступу до ресурсів і морських шляхів, зміна кліматичних умов, деградація міжнародних режимів співпраці та посилення стратегічних протистоянь зумовили формування нового геополітичного статусу регіону. Арктика стала простором, де перетинаються інтереси не лише арктичних держав — Росії, США, Канади, Норвегії, Данії — а й зовнішніх гравців, передусім Китаю, що активно просуває свою «близькоарктичну» стратегію. Особливість регіону полягає у його багатовимірності: конфліктність тут не обмежується військово-стратегічною сферою, а охоплює також ресурсну, транспортну, правову, екологічну та символічну площини.

Військово-стратегічний вимір арктичного суперництва значно посилюється після 2014 р., коли Російська Федерація не лише змінила військову риторику щодо регіону, а й розпочала системне розгортання інфраструктури подвійного призначення в арктичній зоні. Відновлення радянських військових баз, модернізація систем ППО, формування нових арктичних бригад, активні навчання й патрулювання — все це підтверджує послідовну політику РФ щодо посилення своєї присутності в регіоні [7]. У відповідь Сполучені Штати та союзники по НАТО активізували військово-морську активність, зокрема в Баренцевому морі та в зоні Гренландія—Ісландія—Великобританія (G-I-UK), а також розробили національні арктичні стратегії з безпековим ухилом [8, с. 10–18]. Таким чином, Арктика поступово інституціоналізується як простір проєкції сили та потенційного зіткнення інтересів між Росією та Заходом.

У ресурсному вимірі конфліктність пов'язана з оцінками потенційних запасів нафти, газу, рідкоземельних металів і біоресурсів, зосереджених переважно на шельфі та у виключних економічних зонах. За даними Геологічної служби США, в Арктиці може знаходитись до 30 % світових запасів природного газу, неосвоєного на сьогодні [18]. Це стимулює держави до активного обґрунтування претензій на шельфові ділянки: Росія, Канада та Данія подали відповідні заявки до Комісії ООН з розмежування континентального шельфу, посилюючись на хребет Ломоносова як

продовження свого материка [4, с. 103–109]. Конфліктність посилюється тим, що більшість ресурсів лежить у зонах з перекритими юрисдикціями, а правова невизначеність дає простір для стратегічного маневрування, демонстрації сили або створення фактів на місцях.

Транспортний вимір конфлікту пов'язаний насамперед із Північним морським шляхом, який, завдяки кліматичним змінам, перетворюється на потенційно комерційно вигідну альтернативу традиційним маршрутам між Європою та Азією. РФ, спираючись на національне законодавство, вимагає попереднього узгодження маршруту для іноземних суден, використання російських льодоколів і дотримання низки внутрішніх правил [4, с. 114–118]. США та низка інших держав, навпаки, наполягають на міжнародному статусі цього маршруту як частини відкритого моря. Таким чином, судноплавна інфраструктура стає не лише економічним, а й політичним інструментом контролю за рухом і транзитом.

Ще однією важливою площиною суперництва є екологічна та символічна. Кліматичні зміни, що створюють нові можливості для господарської діяльності, водночас посилюють вразливість регіону до техногенних катастроф, забруднення, зникнення біорізноманіття. Міжнародні природоохоронні організації закликають до запровадження мораторію на видобуток корисних копалин у центральній Арктиці, однак жодна з ключових арктичних держав не готова відмовитися від економічної вигоди. Крім того, Арктика є простором символічної конкуренції — у 2007 р. Росія встановила свій прапор на дні океану в районі Північного полюса, демонструючи не лише претензію на територію, а й здатність до технічної домінації у важкодоступних умовах [12, с. 1215–1217]. Такі дії слугують не лише жестами для зовнішньої аудиторії, а й елементами внутрішньої легітимації арктичного вектора державної політики.

Сумарно Арктика постає як поліцентричний, багатовимірний геополітичний простір, де суперництво розгортається у взаємопов'язаних сферах. Аналіз регіону вимагає не лише врахування силових балансів, а й глибшого розуміння того, як поєднуються матеріальні, правові, економічні й символічні чинники. Вивчення арктичного суперництва лише крізь призму традиційного реалізму або ресурсної боротьби є недостатнім. У цьому контексті виникає потреба у міждисциплінарному підході, який дозволить адекватно оцінювати регіональну динаміку, запобігати ескалації конфліктів і формулювати довгострокові стратегії взаємодії.

Дослідження Арктики як простору геополітичного суперництва передбачає не лише залучення відповідної теоретичної бази, а й подолання низки методологічних обмежень, пов'язаних зі специфікою регіону. На відміну від усталених геополітичних ареалів (Європа, Близький Схід, АТР), Арктика поєднує риси фізичної нестабільності, інституційної фрагментованості та дискурсивної винятковості, що робить її надзвичайно складним об'єктом аналітики. Простір, який історично розглядався як периферійний і недоступний, за останні два десятиліття вийшов на передній план геополітичного порядку денного — однак без супроводу достатньо адаптованого аналітичного інструментарію. Ця невідповідність між зростаючим практичним значенням регіону і концептуальною готовністю до його осмислення формує методологічну напругу, що потребує усвідомленого перегляду дослідницьких підходів.

Першим викликом постає гібридний характер арктичного простору — у фізичному, політичному й соціальному сенсі. Арктика не є стабільно окресленою територією з фіксованими межами, як більшість класичних об'єктів геополітичного аналізу. Просторові категорії тут змінюються з часом, залежать від сезонних льодових умов, температурних коливань, мобільності населення, особливостей морських кордонів і різних трактувань міжнародного морського права [11, с. 79–83; 18]. Це унеможливує застосування багатьох класичних моделей, побудованих на передумові територіальної сталості. Додатково простір Арктики є багаторівневим: він включає не лише держави, а й корінні народи, транснаціональні корпорації, наукові місії, міжурядові організації, екологічні рухи — що потребує складних системних моделей, здатних враховувати взаємодії між різними типами акторів [1, с. 9–13; 19].

Другий виклик пов'язаний із фрагментарністю джерельної бази. Значна частина стратегічної інформації щодо Арктики — включно з безпековими документами, деталями інфраструктурних проєктів, військовою модернізацією чи економічними угодами — не є публічною або перебуває під контролем окремих держав. Наприклад, доступ до достовірних даних щодо арктичних маршрутів, умов навігації, інвестицій Китаю чи військової активності РФ залишається частково обмеженим [5, с. 61–63]. Це змушує дослідників покладатися на непрямі джерела: супутникові знімки, експертні звіти, політичні заяви або публічні наративи, що знижує точність і відтворюваність аналітичних моделей.

Крім того, регіональна аналітика надмірно англоцентрична — у багатьох випадках бракує якісних джерел рідною мовою країн регіону (напр. Норвегії, Данії, РФ, Китаю), що ускладнює порівняльний аналіз.

Третім викликом є інституційна деградація арктичної багатосторонності. Арктична рада, яка до 2022 р. відіграла роль основного формату регіонального співробітництва, після російського вторгнення в Україну фактично втратила дієздатність, оскільки сім західних членів відмовилися брати участь у засіданнях за присутності РФ [16, с. 294–296]. За відсутності функціонального механізму координації виникає аналітична лакуна: більшість попередніх моделей ґрунтувалися на припущенні, що Арктика — зона низького конфлікту і помірної конкуренції, а зараз ці припущення втратили валідність. Натомість зростає ризик двосторонньої політизації відносин та виникнення незбалансованих конфліктів на ґрунті юридичних, екологічних або навігаційних непорозумінь [4, с. 117–119].

Окремий блок проблем пов'язаний із символічним навантаженням Арктики. У постмодерному світі геополітичне значення формується не лише через матеріальну присутність, а й через репрезентацію простору в офіційному дискурсі, медіа, візуальних образах, наукових публікаціях. Дослідження Дігмера, Доддса, Далбі, Кемпбелла показують, що уявлення про Арктику як «останню незайману територію», «резерв людства», «прикордоння цивілізації» чи «мирний пояс» слугують основою для легітимації зовнішньополітичної активності [10, с. 205–210; 9, с. 282]. Такі уявлення, будучи сконструйованими, проєктують уявну географію, яка впливає на реальні політичні рішення. Дослідження символічного виміру потребує окремого методологічного апарату: дискурс-аналізу, критичної геополітики, візуального аналізу, інтерпретації політичних карт.

Підсумовуючи, слід визнати, що жодна з традиційних геополітичних методологій не є достатньо повною для аналізу Арктики. Регулярне використання інструментів класичного реалізму, інституціоналізму чи геоелектроніки часто ігнорує складність, нестабільність і символічну насиченість простору. У цьому сенсі актуальним є розвиток міжпарадигмального аналітичного підходу, який поєднує структурний аналіз із дискурсивним, політичну географію — з економічною антропологією, просторовою теорією — з критикою джерел. Лише така інтеграція дозволить адекватно осмислити геополітичну природу арктичного суперництва у динаміці глобальних змін.

Висновки. У ХХІ столітті Арктичний регіон набуває нового значення в системі міжнародних відносин, поступово перетворюючись на один із ключових геополітичних вузлів планети. Цей процес зумовлює необхідність теоретико-методологічного переосмислення способів аналізу арктичного простору, який дедалі меншою мірою піддається поясненню в межах традиційних парадигм. Дослідження, проведене у статті, дало змогу встановити, що класична геополітика, неореалізм, геоелектроніка й критичні підходи по-різному висвітлюють динаміку суперництва, проте окремо не забезпечують цілісного розуміння багатошарової реальності Арктики. Особливістю регіону є його гібридність і поліцентричність: арктичне суперництво розгортається одночасно у військовій, ресурсній, транспортній, правовій, екологічній та символічній площинах. Просторова плинність, невизначеність статусу континентального шельфу, деградація інституцій співпраці та активізація державних стратегій арктичної проєкції сили створюють нові виклики для наукового аналізу. У таких умовах необхідною є інтеграція міждисциплінарних підходів, розвиток аналітичних інструментів, здатних врахувати не лише матеріальні чинники, а й дискурсивні механізми формування уявлень про регіон. Таким чином, сучасне геополітичне дослідження Арктики потребує переходу від фрагментарного опису до побудови системної моделі, яка дозволить виявляти логіку взаємодії акторів, оцінювати ризики конфліктів і проєктувати перспективи співпраці. Подальші наукові розвідки мають зосереджуватися на поглибленні сценарного аналізу, критичному осмисленні стратегічних наративів і вивченні потенціалу нових форматів регіонального урядування в умовах глобальної турбулентності.

Бібліографічний список / References:

1. Bjerke M., Smith S. (2020). *China's Polar Silk Road and the Arctic Geoeconomics*. Oslo : NUI, 32.
2. Brosnan I., Leschine T. M., Miles E. L. (2011). *Cooperation or Conflict in a Changing Arctic? Ocean Development & International Law*, 42 (1), 173–210.
3. Byers M. (2019). *Cold, Dark, and Dangerous: International Cooperation in the Arctic and Space. Polar Record*, 55 (1), 32–41.
4. Byers M. (2010). *Who Owns the Arctic? Understanding Sovereignty Disputes in the North*. Vancouver : Douglas & McIntyre, 224.
5. Chater A. (2021). *Explaining China's Arctic Engagement: Between International Norms and Domestic*

Drivers. *The Polar Journal*, 11 (1), 59–80.

6. Cohen S. B. (2009). *Geopolitics: The Geography of International Relations*. 2nd ed. Lanham : Rowman & Littlefield, 504.

7. Conley H., Melino M. (2020). *The Ice Curtain: Russia's Arctic Military Presence*. Washington, D.C. : Center for Strategic and International Studies (CSIS), URL: <https://www.csis.org/analysis/ice-curtain-russias-arctic-military-presence>

8. Conley H., Roberts L., Saeed S., Melino M. (2020). *America's Arctic Moment: Great Power Competition in the Arctic to 2050*. Washington, D.C. : Center for Strategic and International Studies (CSIS), 44.

9. Dalby S. (2008). Writing Critical Geopolitics: Campbell, Ó Tuathail, Reynolds and the Decolonization of Political Geography. *Political Geography*, 27 (3), 280–288.

10. Dittmer J., Dodds K., Ingram A., Moisis S. (2011). Have You Heard the One About the Disappearing Ice? Recasting Arctic Geopolitics. *Political Geography*, 30 (4), 202–214.

11. Dodds K. (2019). *Geopolitics and the Changing Arctic*. Lanham : Rowman & Littlefield, 240.

12. Ebinger C. K., Zambetakis E. (2009). The Geopolitics of Arctic Melt. *International Affairs*, 85 (6), 1215–1232.

13. Heininen L. (2016). Arctic Geopolitics from Classical Theories to Critical Geopolitics. In: Heininen L. (ed.) *Future Security of the Global Arctic: State Policy, Economic Security and Climate*. London : Palgrave Macmillan, 13–42.

14. Luttwak E. (1990). From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce. *The National Interest*, 20, 17–23.

15. Mackinder H. J. (1904). The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal*. 23 (4), 421–437.

16. Rahbek-Clemmensen J. (2023). The Arctic Turn: The Rise and Fall of Arctic Multilateralism. *Orbis*, 67 (2), 294–310.

17. Steinberg P. E., Tasch J., Gerhardt H. (2015). Contestations of Space in the Arctic: Indigenous Rights, Resource Development, and Climate Change. *Annals of the Association of American Geographers*. 105 (2), 292–301.

18. US Geological Survey. (2008). *Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle*. Washington, D.C.. URL: <https://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/> (дата звернення: 15.06.2025).

19. Young O. R. (2016). Arctic Governance: Pathways to the Future. *Arctic Review on Law and Politics*. 7(2), 164–185.

Nazarenko I. Theoretical and methodological approaches to studying the arctic as a space of geopolitical rivalry

The Arctic is increasingly emerging as a space of intense geopolitical interaction, accompanied by growing interest from major powers and transnational actors. While for much of history the region was perceived as a peripheral, inaccessible, and marginalized zone, in the 21st century, it is increasingly defined as a strategic space where interests in security, natural resources, transportation, ecology, and international symbolic prestige intersect. Climate warming and melting glaciers have facilitated the opening of new shipping routes, enabled access to previously inaccessible energy resources, and intensified competition for political control over specific Arctic zones. The Arctic is becoming an arena where the configuration of global and regional forces is not only reflected but also actively shaped. In this context, there is a growing scientific need to develop a conceptual and methodological framework for adequately analyzing the dynamics of Arctic rivalry. Existing studies demonstrate fragmentation and theoretical dispersion, which complicates the formation of a coherent scientific approach. Therefore, the aim of this article is to systematize key theoretical-methodological approaches to analyzing the Arctic as a space of geopolitical rivalry and to assess their heuristic capacity in the context of the contemporary transformation of the international security architecture. The study is based on an inter-paradigmatic approach that combines insights from classical geopolitics, neorealism, geoeconomics, and critical geopolitics. Each of these paradigms offers its own explanatory logic, specific tools, and focuses on different actors, motivations, and levels of analysis. For instance, classical geopolitics emphasizes spatial control, neorealism focuses on the balance of power and conflict potential, geoeconomics highlights competitive access to resources and logistics, and critical geopolitics examines discursive representations and ideological narratives. The article explores how these approaches interpret the political nature of the Arctic space, define the types of actors and the logic of their behavior, and enable the description of multilevel manifestations of rivalry in the region—from direct territorial claims to symbolic struggles for the right to set the agenda. Particular attention is paid to methodological challenges arising in the analysis of Arctic issues: the hybrid nature of the region's spatial structure, the legal ambiguity of jurisdictions, limited access to strategic information, the degradation of multilateral cooperation institutions, and the

specificity of the discursive construction of the Arctic as a “unique” geopolitical space with a mythologized status as a “global reserve” or “frontier of the future.” The study ultimately formulates an analytical framework that accounts for the interdisciplinary nature of the Arctic dimension, its dynamism, polycentric structure, and growing role in shaping the new global order.

Keywords: *Arctic, geopolitical rivalry, geopolitics theory, methodology, security, international relations.*